

Drömmen om den goda marknaden

AV JESPER ROINE

I BÖRJAN AV Jonas Hassen Khemiris pjäs konstaterar den framgångsrike chokladtillverkaren Casparus van Houten att han tjänat en förmögenhet men att livet samtidigt känns så tomt. "Är detta verkligen allt som livet går ut ut på?" frågar han sig. Van Houtens fundering illustrerar vad många ser som ett djupt problem med att ett "ekonomiskt tänkande" kryper in i allt fler områden av våra liv och ibland tar över dem helt. En "marknadslogik" tränger undan andra värden och vi riskerar att glömma att det inte är pengarna vi strävar efter utan (i bästa fall) något pengarna i sin tur kan användas till. En möjlig konsekvens av detta kan vara att sådant vi annars skulle kunna tänka oss göra för att det är "rätt" eller "gott" korrumpas av inblandningen av pengar. "Din moral blir en balansräkning" som mamma Silvana säger senare i pjäsen.

Alla dessa farhågor finns det gott om exempel på i vår omgivning. Likaså hänsynslösa beteenden som försvaras med att "marknaden kräver det". Men måste ekonomin vara sådan? Finns det inget som i sig är "gott" med marknaden? Vad skulle det i så fall vara? På vilka värden skulle tanken om den goda marknaden kunna vila?

För att börja svara på den frågan måste man först fråga sig vad marknaden ytterst är till för. Aristoteles formulerade godhet utifrån att varje område har ett syfte, ett *telos*. Till exempel är läkekonstens *telos* god hälsa och vad som är en god handling inom detta område avgörs av hur väl det bidrar till att nå god hälsa. Finns det på motsvarande sätt något "gott" som kan sägas vara marknaden yttersta syfte? Kan marknaden ha något *telos*?

Ett möjligt svar på denna fråga är att det goda med marknaden är möjligheten till det ömsesidigt gynnsamma bytet. Den grundläggande poängen med en marknad är att den ger möjligheter för oss att mötas och handla med varandra. Nu kan man tycka att det inte är så märkvärdigt, kanske rent av trivialt. Men om man ställer det mot alternativet att vi möts och den starkaste tar vad den andre har så hamnar den fredliga handeln i en annan dager. Många som funderat över samhället har betraktat mänsklig aktivitet som uppdelad i dessa två; antingen skapar vi något eller så tar vi något som någon annan skapat. Det mänskliga samspelet kännetecknas av antingen frivillighet eller tvång,

kontrakt eller krig. Ekonomin handlar om det förra och marknaden yttersta syfte är att möjliggöra det bästa utfall vi kan uppnå genom att låta människor frivilligt handla med varandra för att på så sätt uppnå bättre resultat än om alla gjorde allt själva.

Vilka dygder skulle kunna definieras utifrån en sådan syn på marknaden? Vad skulle kunna framhållas som viktiga värden som bidrar till att uppfylla ett sådant *telos*? En första sak är acceptans av alla som vill delta. Alla som vill måste få vara med, annars verkar man inte för att maximera mängden ömsesidigt gynnsamma relationer. Att favorisera eller diskriminera eller monopolisera gynnar inte ett ömsesidigt värdeskapande och sådana beteenden är därför inte goda. (Sådana aktiviteter kan förstås vara vinstmaximerande för ett enskilt företag, men kan inte försvaras på etiska grunder om marknaden *telos* är att maximera ömsesidigt gynnsamma transaktioner.) Ärlighet är en annan möjlig dygd på en marknad. Om det yttersta syftet är ömsesidig förbättring då kan man inte nå detta genom att lura någon. Oärlighet kan förstås också vara lönsamt för den ena parten (åtminstone kortsiktigt) men det är lika fullt något som kan fördömas då det inte är i linje med marknaden *telos*. Det viktiga är att agerandet kan fördömas som oetiskt inte bara för att det strider mot en idé om godhet som ligger utanför marknaden utan för att det strider mot marknaden egna yttersta syfte.

Skulle dessa funderingar kunna trösta Casparus van Houten i hans känsla av tomhet? Kanske inte. Det är fullt möjligt att ägna sitt liv alltför ensidigt åt kommers och chokladtillverkning. Men kanske finns ändå något att hämta i tanken på alla han glatt med sin choklad samtidigt som han tjänat sina pengar. I verkligheten fungerar det förstås inte alltid så men idén om den goda marknaden är ändå möjlig. Om vi oftare skulle påminna oss om vad i ekonomin som kan vara gott och hur värderingar och beteenden som gynnar detta goda kan ges mer utrymme så kanske vi kan förändra den i en riktning som gynnar alla. Det är trots allt marknaden yttersta syfte.

Jesper Roine är docent i nationalekonomi vid SITE på Handelshögskolan i Stockholm och forskar om inkomst och förmögenhetsfördelning. Han skriver på bloggen ekonomistas.se och har gett ut en svensk sammanfattning av Thomas Pikettys *Kapitalet i det tjugoförsta århundradet*.